

А.Ж.Жакупова,^{1*} А.Сейлхан,¹ А.Амантаева,¹ И.Юсупова²

¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

² Ә.Қуатбеков атындағы халықтар достығы университеті, Шымкент қ., Қазақстан

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТ НЕГІЗІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІГІ: САПАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ

Аңдатпа

Ғылыми мақалада мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің сұхбат жауаптарын сапалық талдау нәтижелері негізінде мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық ерекшелігін анықтау қарастырылып отыр. Бүгінгі таңда мектепке дейінгі білім беру жүйесін жаңартуда оның сапалы мазмұны ерекше назар аударуды қажет етеді. Сонымен қатар мектепке дейінгі экологиялық білім беруді дамыту мәселесі мемлекеттік саясатымыздың басым бағыттарының бірі, әрі тұлғаның экологиялық мәдениеті өзекті мәселе. Мектеп жасына дейінгі кезең тұлға бойында экологиялық ойлау мен сананың қалыптасуында маңызды кезеңі болып саналады. Экологиялық білім беру мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуметтік-эмоционалдық және танымдық дағдыларының дамуына тікелей әсер етеді. Осы бір мәселенің өзектілігін ескере келе, мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің тәжірибесіне сүйеніп балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық ерекшелігін анықтауда мектепке дейінгі экологиялық білім беру мазмұнын жетілдіруге ықпал ететін факторлар мен тиімді әдістерді талдауды мақсат етіп отырмыз. Ғылыми жұмыстың зерттеу сұрағы мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруға ықпал ететін педагогикалық әдіс-тәсілдердің ерекшелігін талдау. Аталған зерттеу мәселесі бойынша мектепке дейінгі ұйым педагогтерінен сұхбат алынып, сұхбат жауаптарын сапалық әдіспен талданды.

Түйін сөздер: экологиялық білім беру, мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу, экологиялық мәдениет, мектеп жасына дейінгі балалар, тұлға, эмпатия.

Жакупова А.Ж.,^{1*} Сейлхан А.,¹ Амантаева А.,¹ Юсупова И.²

¹ Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан

² Университет дружбы народов имени академика А.Куатбеков, г.Шымкент, Казахстан

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ОСНОВ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА: РЕЗУЛЬТАТЫ КАЧЕСТВЕННОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация

В научной статье рассматривается выявление педагогических особенностей формирования экологической культуры детей дошкольного возраста на основе результатов качественного анализа ответов воспитателей дошкольных учреждений, полученных в ходе интервью. Сегодня, в условиях модернизации системы дошкольного образования, его качественное содержание требует особого внимания. При этом вопрос развития дошкольного экологического образования является одним из приоритетных направлений государственной политики, а экологическая культура личности – актуальной темой. Дошкольный период рассматривается как важный этап формирования экологического мышления и сознания человека. Экологическое образование напрямую влияет на развитие социально-эмоциональных и познавательных навыков детей дошкольного возраста. Учитывая актуальность данного вопроса, на основе опыта воспитателей дошкольных учреждений ставится цель проанализировать факторы и эффективные методы, способствующие совершенствованию содержания дошкольного экологического образования при определении педагогических особенностей формирования экологической культуры детей. Исследовательский вопрос научной работы – анализ особенностей педагогических методов и подходов, способствующих формированию экологической культуры детей дошкольного возраста. В рамках данного исследования были проведены интервью с воспитателями дошкольных учреждений, а ответы на вопросы интервью были проанализированы с использованием качественного метода.

Ключевые слова: экологическое образование, дошкольное образование и воспитание, экологическая культура, дети дошкольного возраста, личность, эмпатия.

Zhakupova A.,^{1*} Seilkhan A.,¹ Amantayeva A.,¹ Yusupova I.²

¹Abai Kazakh National Pedagogical University Almaty, Republic of Kazakhstan

²University of Peoples' Friendship named after academician A.Kuatbekov

PEDAGOGICAL FEATURES OF FORMING THE FUNDAMENTALS OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRESCHOOL CHILDREN: RESULTS OF A QUALITATIVE RESEARCH

Abstract

The scientific article considers the identification of pedagogical features of the formation of ecological culture of preschool children based on the results of qualitative analysis of interview responses of preschool teachers. Today, in the modernization of the preschool education system, its qualitative content requires special attention. At the same time, the issue of developing preschool environmental education is one of the priority areas of our state policy, and the ecological culture of the individual is a topical issue. The preschool period is considered an important stage in the formation of ecological thinking and consciousness in a person. Environmental education directly affects the development of socio-emotional and cognitive skills of preschool children. Given the relevance of this issue, we aim to analyze the factors and effective methods that contribute to improving the content of preschool environmental education in determining the pedagogical features of the formation of children's ecological culture, based on the experience of preschool teachers. The research question of the scientific work is to analyze the features of pedagogical methods and approaches that contribute to the formation of ecological culture of preschool children. On this research question, preschool teachers were interviewed and the interview responses were analyzed using a qualitative method.

Keywords: environmental education, preschool education and upbringing, environmental culture, preschool children, personality, empathy.

Кіріспе. Әлем экологиялық дағдарыстың өзекті кезеңінде, яғни климаттың өзгеруі, био-әртүрліліктің жоюлуы, табиғи ресурстардың азаюы, жалпы тіршілік ортасының ластануы. Бұл жағдайдың барлығы адам қызметі мен іс-әрекетінің тікелей салдары. Сондықтан еліміздің экологиялық мәдениетін дамытудағы кешенді тәсілі - экологиялық мәдениетті дамытудың 2024–2029 жылдарға арналған «Таза Қазақстан» тұжырымдамасы болып отыр (Қазақстан Республикасы Үкіметі, 2024). «Таза Қазақстан» тұжырымдамасының мақсатына сай 2029 жылы экологиялық ғылыми-практикалық білім беру жүйесіндегі «Жасыл балабақша» желісін 622 мектепке дейінгі ұйымға жеткізу жоспарланып отыр.

2025–2026 оқу жылына арналған ҚР мектепке дейінгі ұйымдарында тәрбие мен білім беру үдерісін ұйымдастыру жөніндегі әдістемелік нұсқау хатта ерте жастан табиғатқа жауапкершілікпен қарауға баулуды бастаудың қажеттілігі көрсетілген (2025–2026 оқу жылындағы әдістемелік нұсқау хат, 2025).

«Экологиялық құзыретті тұлға» түсінігін ашуда Горелов (2009) шығармашыл және сүйіспеншілікке толы (любовно-творческая личность) тұлға ретінде сипаттайды. Адамның табиғаттан тыс өмір сүре алмайтыны түсінікті, демек жаһандық экологиялық сын-қатерлер жағдайын шешу жолы, бұл адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынасты үйлесімді (гормоничный) ету болып табылады. Бұл үйлесім үш деңгейде жүзеге асады: *танымдық (когнитивті)* деңгейде табиғатты өзгертуге бағытталған әрекеттер және *жеке құндылықтар* арқылы (Алиева, 2016).

Балабақшадағы Қоршаған ортамен таныстыру ұйымдастырылған іс-әрекеті мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім мен тәрбие беруді іске асырудағы бірден бір үдеріс болып отыр. Бұл баланың әлеуметтік-эмоционалдық және танымдық дағдыларын дамытуда: қоршаған ортасы ретінде табиғатты, қоғамдағы адамдарды, осы екеуінің өзара байланысын түсіндіруді жүзеге асырады. Сондықтан қоршаған ортамен таныстыру тек ақпарат беретін үдеріс емес, алынған білімді өмірде қолдану, табиғат пен қоғамда үйлесімді өмір сүрудегі жауапкершілік сияқты дағдыларды қалыптастыру. Мектепке дейінгі кезеңдегі бала дүниетанымының дұрыс қалыптасуының көрсеткіші: оның осы бір әлемнің (табиғат) ерекшелігін ғана түсініп қоймай, өзінің әлемнің (табиғат) бір бөлігі ретінде дұрыс емес әрекеттің нәтижесіндегі салдарының зиянын түсіне алуы (Манкеш et al., 2024).

Жакупова және Смагулова (2025) мектеп жасына дейінгі балалардың қоршаған орта туралы түсінігі табиғатты бақылаудағы танысу, көру, сезіну үдерісінде қалыптасатынын айта келіп, оны ұйымдастыруда тәрбиеші-педагогтердің маңызына тоқталады. Тәрбиеші балабақшадағы экологиялық білім берудегі табиғатты бақылау іс-әрекетін ұйымдастырушы, балалардың бақылау үдерісінде алған білімдерін тәжірибемен тереңдетіп, байланыстырушы маңызды тұлға ретінде қарастырады. Сонымен қатар мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруда балабақшаны ең тиімді орта ретінде сипаттайды. Қоршаған ортамен таныстыру балаларға танымдық және эмоционалдық тұрғыда әсер етеді, оны бала дамуындағы тұлғалық іс-әрекеттерінде байқауға болады (жануарларға сүйсіну, аяушылық таныту т.б.). Сондықтан балабақшадағы тәрбиеші-педагогтердің жүйелі, ғылыми негізде педагогикалық тұрғыдан дұрыс ұйымдастырылған тәжірибесі, бала бойында бастапқы экологиялық мәдениеттің қалыптастырады. Балалар табиғатты танып, бақылау үдерісінде оны сезіне отырып, қорғауға деген ішкі мотивациясының пайда болатынын көрсетеді.

Жалпы экологиялық білім беру мен тәрбиелеу үдерісінің мақсат-міндетін қысқаша айтатын болсақ, тұлғаның ішкі қажеттілігі мен қызығушылығын табиғатты қорғаудағы қоғамдық қажеттілікпен сәйкестендіру. Ол экологиялық білім, сана-сезімі, іс-әрекет компоненттері тұлғаның экологиялық мәдениетінің біртұтас құрылымы ретінде педагогикалық үдерісте жүргізіледі. Тұлғаның экологиялық мәдениеті – экологиялық білім мен тәрбиенің нәтижесінің көрініс табуы: экологиялық ұғымдарды түсіну, ұғу деңгейінің артуы (Шілдебаев 2024).

Тіршілікте адам табиғатты пайдаланатын ресурс ретінде ғана көрмей, оның өзіндік жүйесі бар, құндылық ретінде қабылдаған жағдайда ғана қоршаған ортаға саналы, әрі жауапты қарым-қатынас жасайды. Экологиялық саналы тұлғаны қалыптастыруда экологиялық эмпатия – тұлғаның өзін қоршаған ортасының жалпы жағдайын сезіну қабілеті (Бовина, 2020). Қазіргі таңдағы экологиялық дағдарыстың алдын алуда адам өзін табиғаттың ажырамас бір бөлшегі ретінде қоршаған ортаның эмоционалдық күйін шынайы сезініп, оны түсіне алған жағдайда ғана оң өзгерістерге алып келуі мүмкін. Ерте жастан өз ісіне жауапты, жалпы жағдайды бағдарлай алатын экологиялық эмпатиялы жеке тұлғаны қалыптастыру қажет.

Мектеп жасына дейінгі балалардың табиғат әлемін түсінуін, онымен эмоционалды тұрғыдан байланысып, өзін қоршаған ортасына деген жауапты мінез-құлқын, дұрыс көзқарасын қалыптастырудағы танымдық-эмоционалды қабілетін Weber (2021) экологиялық эмпатия ретінде анықтайды. Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетінің эмоционалды-құндылықты компоненті ретінде іс-әрекетте жанашырлық таныту, жауапкершілік көрсету, шынайы сүйсіну, алаңдау сияқты сезімдері арқылы көрініс табады. Экологиялық эмпатияны білім беру технологиялары негізінде оқыту және тәрбиелеу үдерісінде дамытуға болады. Бұл бала бойында туа бітті қабілет емес, оны экологиялық білім беру үдерісінде мақсатты ұйымдастырылған іс-әрекеттерде дұрыс таңдалған педагогикалық әдіс-тәсілдер арқылы қалыптастырылатын тұлғаның сапалық көрсеткіші.

Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру арқылы оның тұлғалық сапасын арттыруда экологиялық білім беру қажетті, әрі маңызды педагогикалық үдеріс болып отырғандығын түсініп отырмыз. Сондықтан осы бір мақсатты көздейтін табиғатты бақылау, тәжірибелер жүргізу, пайдалы еңбек ету т.б. іс-әрекеттерін дұрыс ұйымдастырып жүргізілуіне ерекше назар аударуымыз қажет.

Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениет компоненттері экологиялық білім, сана-сезімі, іс-әрекеті (мінез-құлқы) біртұтастықта қатар қалыптастырылуы керек. Баланың тұлғалық сапасын қалыптастыруда тәрбиеші-педагогтердің экологиялық білім беруге бағытталған дамытушы ортаны дұрыс құра алуы, оқыту және тәрбиелеу үдерісінде тиімді білім беру технологияларын пайдалануы, ғылыми-зерттеу жобалық, тәжірибелік жұмыстарды жүргізудегі кәсіби құзыреттілік деңгейінде ескеруіміз керек. Қазіргі мектепке дейінгі экологиялық білім беру мазмұны табиғатты тек таныстырып қана қоймай, оның қажеттілігі мен маңызын сыни тұрғыдан

ойлауды, онымен өзара әрекеттесудегі дұрыс қарым-қатынас қабілетін дамытуға бағытталған белсенді оқыту әдістері қажет.

Осыған орай, зерттеу жұмысының мақсаты – педагогикалық балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық ерекшелігін анықтауда мектепке дейінгі экологиялық білім беру мазмұнын жетілдіруге ықпал ететін факторлар мен тиімді әдістерді талдау.

Мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің тәжірибесіне сүйене отырып, мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруға ықпал ететін педагогикалық факторлар мен әдістердің ерекшелігін талдауда төмендегі зерттеу сұрақтары қарастырылды:

1. Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруға ықпал ететін негізгі педагогикалық факторлар қандай?

2. Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруда экологиялық білім беру мен тәрбиелеу үдерісін ұйымдастырудың әсері қандай?

3. Мектепке дейінгі ұйымдарда экологиялық білім беру мен тәрбиелеуді ұйымдастыруда қандай әдіс-тәсілдер тиімді?

Алынып отырған зерттеу сұрақтары мектеп жасына дейінгі балалардағы экологиялық мәдениет негізін қалыптастырудың педагогикалық ерекшелігін анықтауда: педагогтердің экологиялық білім беру тәжірибесі, оқыту және тәрбиелеу үдерісінде қолданылатын тиімді әдіс-тәсілдерін анықтауды қарастырады.

Материалдар мен әдістер. Зерттеу сапалық әдіске негізделді. Зерттеу дизайны ретінде мектепке дейінгі ұйымдардағы экологиялық білім беру тәжірибесін зерттеуге мүмкіндік беретін кейс-стади (case study) тәсілі таңдалып алынды. Бұл тәсіл педагогтердің тәжірибесін, жеке көзқарасын, экологиялық білім беруді ұйымдастыру ерекшеліктерін кешенді түрде талдауға мүмкіндік береді (Creswell, 2018).

Зерттеу нысанына Алматы қаласының мектепке дейінгі ұйым мамандарынан педагог-тәрбиешілер алынды. Жалпы қатысушылар саны 56. Қатысушылардың барлығы экологиялық білім беру мен тәрбиелеу жұмыстарын тәжірибеде жүзеге асырып отырған педагогтер. Іріктеу критерийлері:

- Мектепке дейінгі ұйым маманы ретінде тек педагог-тәрбиешілер;
- Кемі 5 жылдық тәжірибесі болуы.

Сұхбатқа қатысушылар саны 56 болуы әдіснамалық жағынан жеткілікті және зерттеу мақсатын анықтауға жарамды болып табылады (Creswell, 2018). Деректер тек зерттеу мақсатында қолданылып, этикалық норма қағидалары сақталды. Қатысушылардың жеке мәліметтері құпия қалып, есімдерінің орнына «P1–P56» шартты белгілері қолданылды.

Қатысушылар зерттеу мақсатымен таныса отырып, ерікті түрде қатысты.

Зерттеу мақсатына жету үшін негізгі зерттеу құралы ретінде жартылай құрылымдалған сұхбат қолданылды. Сұрақтар мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруда педагогтердің экологиялық білім беру тәжірибесін, оқыту және тәрбиелеу үдерісінде қолданылатын әдіс-тәсілдері, экологиялық тәрбие берудегі тиімді әдіс-тәсілдерін анықтауға бағытталды. Мысалы:

- экологиялық білім мен тәрбие беру үдерісінде қандай әдіс-тәсілдерді қолданасыз және оның тиімділігін қалай бағалайсыз?

- экологиялық тақырыпты балаларға жеткізу үшін қандай материалдар мен ресурстар тиімді?

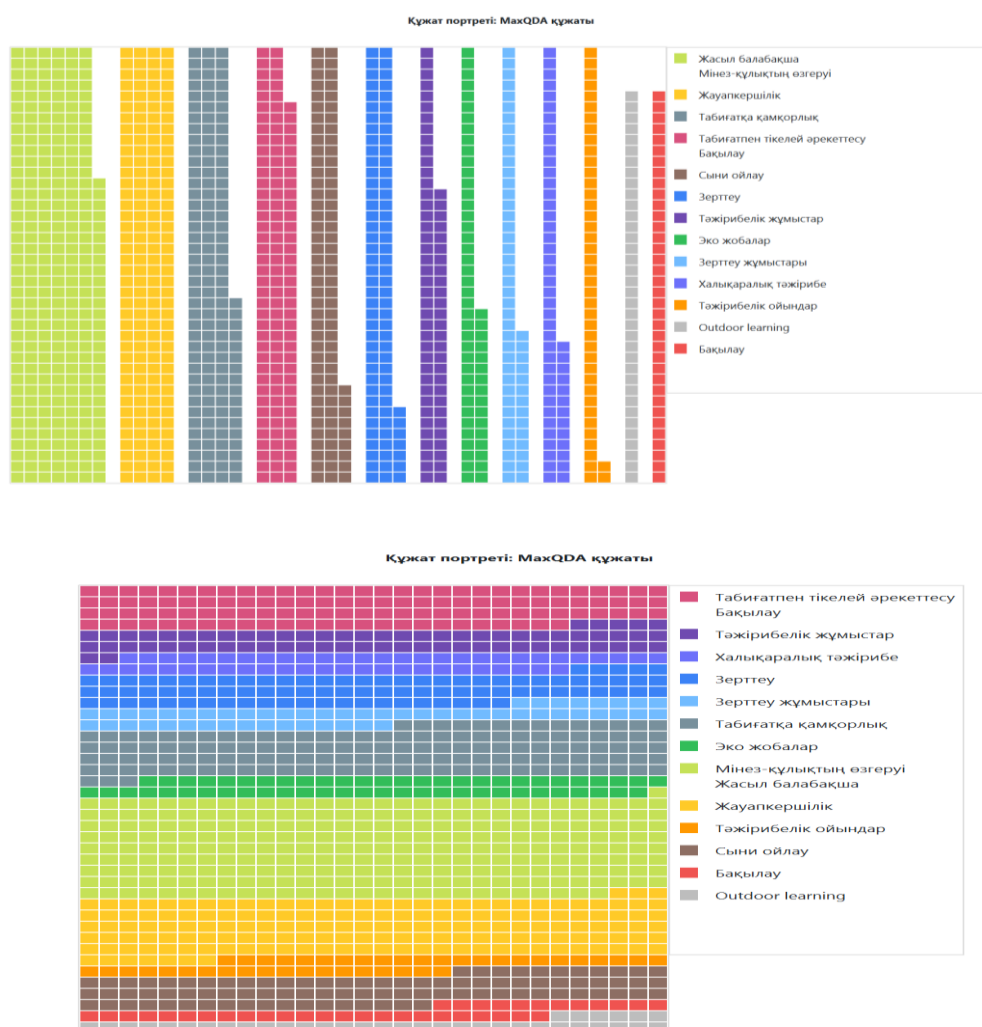
- экологиялық білім беруде ойынның балаларға әсерін қандай және балада қандай дағдылар қалыптасты? т.б.

Жартылай құрылымдалған сұхбат сұрақтарының мазмұны тексеріліп, алдын ала дайындалды. Жалпы саны 10 сұрақтан тұрады. Сұхбатқа тәрбиеші-педагогтер топпен қатысып, балабақшадағы экологиялық мазмұндағы оқыту және тәрбиелеу үдерісінің жүргізілуі, оны ұйымдастырудың ерекшелігіне қатысты тәжірибелерімен бөлісті. Сұхбат барысында тәрбиеші-

педагогтердің сұраққа берген жауаптары аудиоға жазылып, содан кейін осы жауаптар тура сол қалпында мәтінге айналдырылды.

Тәрбиеші-педагогтердің мәтінге айналдырылған сұрақ жауаптары тақырыптық талдау негізінде өңделді. Осы алынған деректерді талдауда MaxQDA 24.4.0 бағдарламасы пайдаланылды. MaxQDA 24.4.0 бағдарламасы алынған деректерді талдау «Тақырып-Категория-Код» жүйесінде сұрақ жауаптарында көп қолданылған мағыналық ұғымдар (сөздер) негізінде өңделді. Осы мағыналық ұғымдарға (сөздер) тақырыптық талдау жасалынды.

Яғни сұхбат жауаптары дерек ретінде тақырыптар мен категориялар, маркерлер (код) бойынша өңделді, оны төменде MaxQDA бағдарламасы берген құжаттамада көруге болады. (1-сурет).

Сурет – 1 MaxQDA бағдарламасында деректердің талдануы

Жартылай құрылымдалған сұхбатқа қатысқан педагог-тәрбиешілердің жауаптарын кодтауда алдымен тақырыптық құрылымы жасалынды. Одан кейін жиі кездескен ұғымдардың арасындағы өзара байланыстарды талдай отырып, негізгі ұғымдар анықталып, осы ұғымдар кодталды.

Тақырыптық талдау кезінде алдымен сұхбат мәтінімен танысып, тақырыптарды қайта қарау және нақтылау; нәтижелерді интерпретациялау кезеңдерін қамтыды. Одан кейін категориялар негізінде негізгі тақырып анықталды. Мысалы: «*Экологияға қатысты тақырыпты түсіндіруде көрнекі құралдар мен тәжірибелік жұмыстардың тиімді екенін байқадым. Суретті кітаптар, тақырыптық картиналар, табиғи материалдар (жапырақтар, бұршіктер, тастар), дидак-*

тикалық ойындар, мультфильмдер және бақылау жұмыстары балалардың қызығушылығын арттырады» тақырып ретінде «Көрнекілік пен ойынға негізделген оқыту ресурстары» алынды, ал код «суретті кітаптар».

Келесі бір жауап бойынша мысал келтірсек, «Экологиялық тақырыпта практикалық жұмыстарды көп жүргізу керек деп ойлаймын. Біз топпен бірге көктемде гүл отырғызамыз, қыста құстарға жем салғыш жасаймыз, сонымен қатар топта қоқысты сұрыптау ойындарын ойнаймыз. Осындай нақты практикалық жұмыстар балаларға табиғатты қорғаудың маңызын жақсырақ түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, көрнекі құралдар, тәжірибелік іс-әрекеттер мен бақылау жұмыстары да тиімді педагогикалық әдіс-тәсілдер» (P21) бойынша негізгі тақырып ретінде «Табиғатқа негізделген оқыту ортасы» болса, ал код «табиғи материалдар» сөзі алынды.

Тағы да бір мысал: «Біздің елдегі экологиялық білім беру және тәрбиелеуді жүргізуде табиғатты қорғау, туған өлкені тану, ұлттық құндылықтармен байланысты. Ал әлемдік тәжірибеде көп жағдайда табиғат аясында жобалық жұмыстар жүргізуге, тұрақты даму қағидаттары негізінде жүргізіліп жатады. Мысалға Финляндияның табиғат аясындағы оқыту (outdoor learning), Жапонияның табиғатты бақылау, Германиядағы экологиялық ойын алаңдары сияқты т.б. тәжірибелерді енгізу қажет деп есептеймін» (P18) және «Елімізде экологиялық білім беруді жетілдіруде қалдықтарды сұрыптау мәдениетін балабақшадан бастап үйрету қажет. Сонымен қатар ғылыми тақырыптағы тәжірибелік жұмыстар, мысалы су тазарту, суды үнемдеу арқылы өсімдік өсіру тақырыптары сияқты.. Тақырыпты өзектендіруде эко-жобаларды ұйымдастыру, мысалға ағаш отырғызу, гүл егу, «таза аула» акциялары сияқты. Қазіргі таңда балабақшада шағын бақша немесе жылыжай жасап, балаларды еңбекке қатыстырып жатыр» (P13) негізгі тақырып ретінде «Тәжірибеге негізделген оқыту» алынса, ал код «табиғатпен тікелей әрекеттесу», «эко-жоба» сөздері болды.

Негізгі тақырып пен кодтауда мына жауапты қарастырсақ: «Өз тәжірибемде байқағаным экологиялық білім беруді ойын ретінде ұйымдастыру балалардың қызығушылығын арттырады. Кейбір күрделі тақырыптарды жеңіл түсініп, меңгеруіне көмектеседі. Ойнау кезінде балалар қарапайым табиғатты қорғау ережелерін жақсы түсініп, өсімдіктер мен жануарларға қамқорлық жасауды үйренеді. Осы үйренгенін саябақтарда, демалыс орындарында әдептілік ережесін сақтау арқылы көрсетіп жатады. Енді осы арқылы бала бойында қоршаған ортаға деген жауапкершілігі қалыптасып, жанашырлық сезімі артатынын көріп отырмын» (P4) сұрақ жауабы бойынша «Жауапты мінез-құлық» негізгі тақырыбы алынып, «жауапкершілік» сөзі код ретінде белгіленді.

Тәрбиеші-педагогтердің сұрақ жауаптарындағы мәтіндерді тақырыптық талдау кезінде педагогикалық теориямен, нормативтік құжаттармен сәйкестігіне және әдістемелік ұйымдастырушылық сауаттылығына назар аударылды.

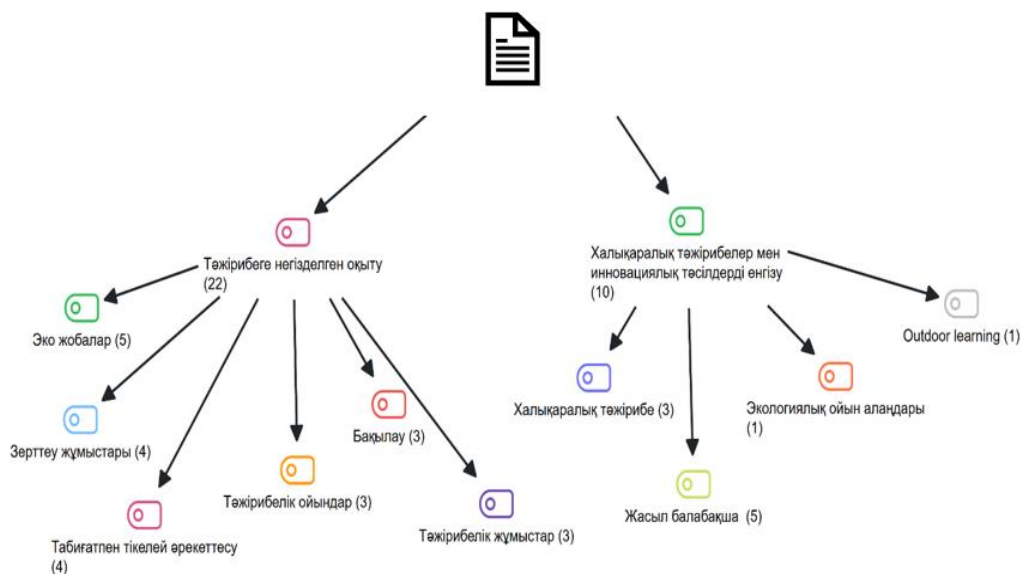
Нәтижелер мен талқылау. «Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруға ықпал ететін негізгі педагогикалық факторлар қандай?» деп алынып отырған зерттеу мәселеміздегі алғашқы сұрақтың тақырыптық талдануы үшін тәрбиеші-педагогтердің сұрақ жауаптарындағы ұқсас мағынадағы сөздерді кодтауда «Тәжірибеге негізделген оқыту» және «Халықаралық тәжірибе мен инновациялық тәсілдерді енгізу» негізгі тақырыптары анықталды. Бірінші зерттеу сұрағымыз бойынша тәрбиеші-педагогтердің жауаптарында «тәжірибелік ойындар» (n=3), «бақылау» (n=3), «тәжірибелік жұмыстар» (n=3), «зерттеу жұмыстары» (n=4), «эко жобалар» (n=5), табиғатпен тікелей әрекеттесу (n=4) көп кездескен сөздер. Осы сөздердің көп кездесуіне байланысты бастапқы кодтары анықталып, «Тәжірибеге негізделген оқыту» негізгі тақырыбы алынды. Ал, халықаралық тәжірибе және инновациялық тәсілдер тақырыбы бойынша: халықаралық тәжірибе (n=3), Жасыл балабақша (n=5), экологиялық ойын алаңдары (n=1), outdoor learning (n=1) сөздерден бастапқы код алынды. Педагогтердің жауаптарынан тәжірибеге негізделген оқытуда ең жиі кездескен және маңызды деп танылған эко-жоба (n=5) сөзі кодталса, халықаралық тәжірибеде көп кездескен

сөз тіркесі «Жасыл балабақша» ($n=5$) кодталды. Осы зерттеу сұрағы бойынша толық сипатталуы MaxQDA 24.4.0 бағдарламасында «Кодтар иерархиясы» арқылы 2-суретте ұсынылып отыр.

Педагог-тәрбиешілердің жауаптарынан «Эко-жоба», «Жасыл балабақша» — мектепке дейінгі ұйымдарда экологиялық білім беруді дамытуға мүмкіндік беретін педагогикалық әдіс, сондай-ақ балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудағы білім беру ортасы деп көретінін байқап отырмыз. Өйткені бұл педагогикалық әдіс және білім беру ортасы ретінде мектеп жасына дейінгі балалардың қоршаған орта туралы түсініктерін арттырып, экологиялық ой-санасын қалыптастырудың ықпал етуші факторы болып табылады. Бұл зерттеу барысында байқағанымыздай мектепке дейінгі ұйымдарда экологиялық білім беру және тәрбиелеу үдерістері балалардың практикалық жұмыстарына, нақты зерттеу тәжірибелеріне бағытталады. Яғни балалардағы экологиялық мәдениетті қалыптастыруда зерттеу іс-әрекеті арқылы меңгеруіне мүмкіндік береді. Зерттеу әрекетін ұйымдастыру балалардың танымдық қызығушылықтары мен шығармашылық ойлауын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Балабақшада зерттеу әрекетін ұйымдастыру үшін таным процесін қызықты, әрі мағыналы ететін жұмыстың әртүрлі нысандарын қолдануды ұсынады: бақылау, эксперимент, экскурсиялар, табиғаттағы шағын зерттеулер т.б. (Танымдық және зерттеу әрекетін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар, 2025)

Мектепке дейінгі ұйымдарда эко-жобаларды ұйымдастыру - түрлі ғылыми заңдылықтарды тексеруге бағытталған, балалардың зерттеушілік дағдыларын дамытудың белсенді оқыту түрі ретінде қарастырсақ болады. Балалардың қызықты тақырыптардағы жобалық зерттеулерге қуана қатысатынын ескерсек, бұл балаға өзбетінше жаңаны тануға, тақырыпқа байланысты түрлі (сумен, құммен, өсімдіктермен, жарықпен және т.б.) нысандармен тікелей жұмыс жасау мүмкіндігі. Luo et al., (2025) тұлғаның қоршаған ортаға эмпатиясын зерттеудің мета-талдауын жүргізіп, тұлғаның табиғатты аялауға бағытталған жұмыс тапсырмалары мен зерттеу тәжірибелері қоршаған ортаға деген эмпатияны дамытуда ең тиімді болатынын дәлелдеді.

Ал инновациялық тәсіл ретінде «Жасыл балабақшаны» экологиялық білім беру мен тәрбиені ұйымдастырудағы балабақшаның білім беру ортасымен байланыстыратынын түсініп отырмыз. «Жасыл балабақша» тұрақты даму қағидаларына негізделген жалпы инфоқұрылымдық тұрғыдан экологиялық дамыту ортасын қалыптастыруды көздейді. Оңтайлы ұйымдастырылған экологиялық білім беру ортасы ерте жас балалардың экологиялық ой-санасын дамытып, дүниетанымдық түсініктерін кеңейтуде маңызды алғышарты ретінде қарастыруға болады. Балалардың экологиялық зерттеу іс-әрекетін жүзеге асыратын практикалық орта, сондай-ақ баланың жеке таңдауы мен шығармашылық танытуы үшін кеңістік алаңы ретінде де қарастырамыз. Баланың балабақшадағы уақытында экологиялық білім беруді бір тақырып немесе іс-шарамен шектемей, күнделікті өмір сүруі экологиялық құндылыққа бағытталуын қамтамасыз етуі тиіс. Сонымен қатар, тәрбиеші-педагогтер балалардың зерттеушілік іс-әрекеттерін ұйымдастырушы ретінде табиғат нысандарына қызықтырып, танымдық бастамаларын белсендіріп отыруы қажет. Балалардың танымдық белсенділігін, шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытуға бағытталған заман талабына сәйкес экологиялық білім беру ортасын қалыптастыра алу, педагогтің кәсіби құзыреттілігіне байланысты.

Сурет – 2 Біріні зерттеу сұрағына қатысты «Кодтар иерархиясы»

Ғылыми зерттеу жұмысымыздың «Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруда экологиялық білім беру мен тәрбиелеу үдерісін ұйымдастырудың әсері қандай?» деген екінші зерттеу сұрағы бойынша «Танымдық зерттеушілік дағдылар» және «Жауапты мінез-құлық» негізгі тақырыптары анықталды. Тәрбиеші-педагогтердің жауаптарынан мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық зерттеушілік дағдыларына: *сыни ойлау* ($n=8$), *зерттеу* ($n=7$), *бақылау* ($n=6$) іс-әрекеттерін жатқызып отыр. Соған сәйкес сұхбат жауаптарындағы осы сөздер кодталып отыр. Қатысушылардың жауаптарынан мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетіндегі жауапты мінез-құлықты сипаттаушы негізгі дағдылары ретінде: *жауапкершілік* ($n=9$), *табиғатқа қамқорлық* ($n=8$), *мінез-құлықтың өзгеріске бейімділік* ($n=7$) іс-әрекеттерін атап отыр. Осы аталған сөздердің жиі кездесуіне байланысты *жауапкершілік* ($n=9$), *табиғатқа қамқорлық* ($n=8$), *өзгеріске бейімділік* ($n=7$) сөздері кодталды. Осы зерттеу сұрағы бойынша ең көп кездескен кодтар *сыни ойлау* ($n=8$) және *жауапкершілік* ($n=9$). Осы зерттеу сұрағының MaxQDA 24.4.0 бағдарламасында толық талдануы «Код-Субкод-Сегменті» ретінде 3-суретте көрсетілген.

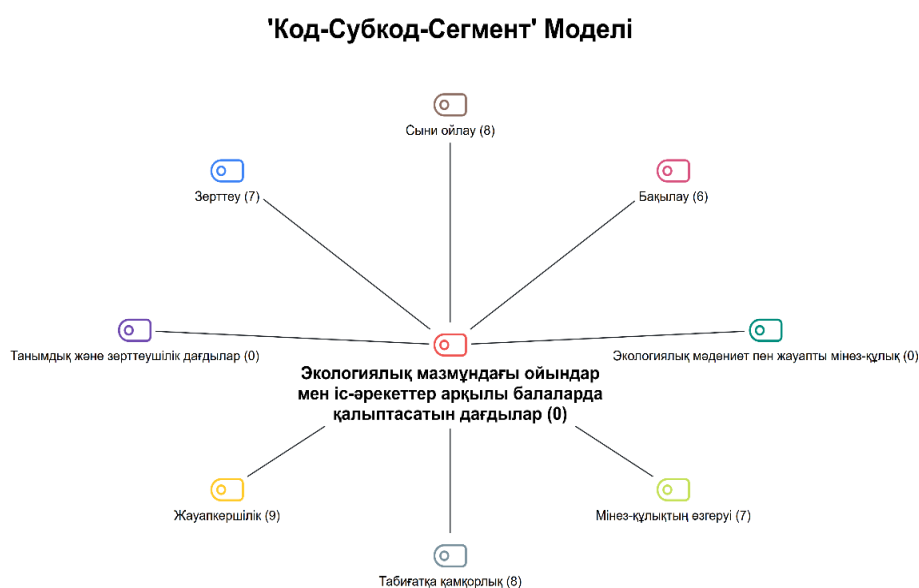
Балабақшада жүргізілетін экологиялық мазмұндағы ойындар, ұйымдастырылған іс-әрекеттер негізінде балаларда «сыни ойлау» дағдысын қалыптастыру себеп-салдарлы ойланып талдау, дұрыс шешім қабылдап, нақты іс-әрекетке қадам басуда маңызды екендігін көрсетеді. Баланың тұлғалық-құндылықты қасиеті ретінде «жауапкершілік» дағдысы нақты, әрі тұрақты іс-әрекетке итермелеуші негізгі ішкі қозғаушы күш деп айтуға болады. Бұл екі ұғым экологиялық мәдениет компоненттерін (білім, сана-сезім, іс-әрекет) біртұтастықта біріктіруші негізгі ішкі факторлар болып саналады. (Экологиялық тәрбие беру бойынша әдістемелік ұсынымдар, 2023).

Табиғаттың маңызын түсініп, оған саналы қарым-қатынасты қалыптастыруда сол табиғат нысандарын пайдалану тиімді. Ерте жас балалардың сыни ойлауын қалыптастыруда әртүрлі тақырыптар (жанды-жансыз) бойынша тану, мән-мағынасын терең зерттеу, пікір алмасу, жаңаша бір шешімдер табу, рефлексия жасау жауапкершілігін күшейтуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар сұрақ қою, салыстыру, анализ жасау және өз пікірін айта білу сияқты танымдық дағдыларын дамыта түседі.

Ойын іс-әрекеті мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу үдерісін ұйымдастырудың негізгі формасы. Мектепке дейінгі экологиялық білім беру ойын іс-әрекеті негізінде жүргізіледі. Ойын мектеп жасына дейінгі балалардың жетекші іс-әрекеті ретінде экологиялық сананы қалыптастырып, табиғат туралы түсінігін кеңейтеді, қоршаған ортаға қатысты мінез-құлық

мәдениетті меңгертеді. Тазалық ережелерін ұстану, тәртіпті сақтау, іс-әрекет нәтижелерін талдау, себеп-салдарын ойлану, қабылдау, ойын нысанында іске асырылады. (Ойындарды ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар, 2022). Сондықтан балабақшадағы экологиялық ойын - алдымен әдет қалыптастыру, одан кейін эмоционалды байланыс орнатудағы негізгі құрал.

Мектепке дейінгі экологиялық білім беру мақсаты жасерекшелікті ескере отырып, экологиялық мәдениет негізін қалау, алғашқы табиғат туралы түсініктерін, қоршаған ортаға жауапкершілікті қалыптастыру. Мектеп жасына дейінгі балалар экологиялық нормативке тән белгілі бір тиымдар мен ережелердің мән-мағынасын түсіне алады. Ол бала бойында табиғатқа деген моральдық ұстанымы арқылы, жағдайға сәйкес танытылған жанашырлық сезімі арқылы көрініс береді. Балаларды табиғаттағы мінез-құлық ережелерімен, оның сақталуы мен қорғалуын, баланың ойлану, түсінуін ескере отырып таныстыру қажет. Осылайша балаларда қоршаған ортада өз әрекетіне деген жауап бере алуы, белгілі бір ережені сақтай алуы мектепке дейінгі кезеңде қалыптасады.

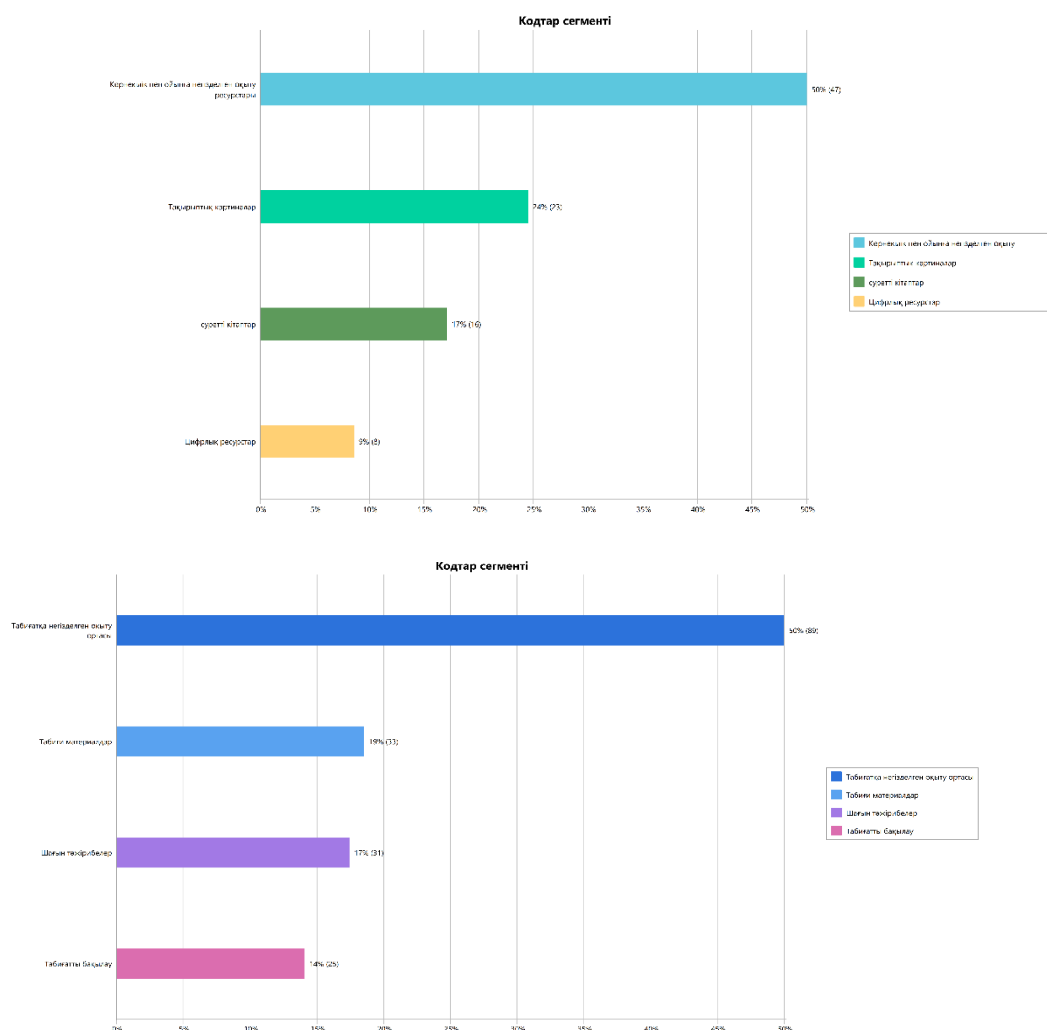
Сурет – 3 Екінші зерттеу сұрағына қатысты «Код-субкод-сегмент» моделі

Үшінші ғылыми зерттеу жұмысымыздың сұрағы «Мектепке дейінгі ұйымдарда экологиялық білім беру мен тәрбиелеуді ұйымдастыруда қандай әдіс-тәсілдер тиімді?» деген бойынша: «Табиғатқа негізделген оқыту ортасы» және «Көрнекілік пен ойынға негізделген оқыту ресурстары» негізгі тақырыптары анықталды. Табиғатқа негізделген оқыту ортасын сипаттауда *табиғи материалдар* ($n=33$), *шағын тәжірибелер* ($n=31$), *табиғатты бақылау* ($n=25$) сөздері ең көп кездескен болса, көрнекілік пен ойынға негізделген оқыту ресурстарына *тақырыптық картиналар* ($n=23$), *суретті кітаптар* ($n=16$), *цифрлық ресурстарды* ($n=8$) сөздерін атап өтуге болады. Осы екі тақырып бойынша ең жиі кездесетін кодтар *табиғи материалдар* ($n=33$) және *тақырыптық картиналар* ($n=23$) болды. Үшінші зерттеу сұрағының MaxQDA 24.4.0 бағдарламасында толық талдануын «Код сегменттері» ретінде 4-суретте ұсынып отырмыз.

Әрі қарай қатысушылардың жауаптарын талдау барысында көп кездескен «*табиғи материалдар*» ($n=33$) коды мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық тақырыптарды жүргізуде, осы ұғымның мағынасын дұрыс түсіндіруде нақты материалды (жапырақ, тұқым, тас, жеміс-жидек, көкөністер т.б.) көру, оны ұстап тану маңызды екенін көрсетіп отыр. Педагог-тәрбиешілер экологиялық тақырыптарға қатысты ұғымдарды түсіндіруде табиғи материалдарды қолданатынын байқап отырмыз, яғни балалардың ұстап көріп, оны салыстырып, зерттеу іс-әрекеттерін жасау арқылы қоршаған ортасындағы табиғи нысандарды танып қана қоймай,

зерттеушілік дағдыларыда қатар дамытылады. Түсінгеніміздей сұхбат барысында педагог-тәрбиешілер балабақшадағы заттық-дамытушы ортаның дұрыс ұйымдастырылуында материалдық құралдарының жеткілікті қамтамасыз етілуінің де, балаларда экологиялық мәдениетті қалыптастыруға әсері жоғары екендігін көрсетіп отыр. Себебі мектеп жасына дейінгі балалардың жасерекшелігіне сәйкес жетекші іс-әрекеттерінің бірі ойын. Ойын - мектеп жасына дейінгі баланың жетекші іс-әрекеті болғандықтан, оны ұйымдастыруды толық қамтамасыз ететін ойын құралдары мен материалдардың жеткілікті болуы да аса маңызды фактор.

Осы үшінші зерттеу сұрағын талдауда келесі көп кездескен *суретті кітаптар* ($n=16$) және *тақырыптық картиналар* ($n=23$) кодтары. Заттық дамытушы ортадағы көрнекі құралдардың көптеп болуы да қажет екендігін байқап отырмыз. Балабақшада экологиялық білім беруде ғылыми-танымдық суретті кітаптарды қолдану, жасерекшелігіне сәйкес ғылыми тақырыптарда әңгімелесу балалардың танымдық түсінігін байытып, әрі тілін дамытады. Балалардың бос уақытын тиімді пайдалануда ғылыми танымдық суретті кітаптар, үлестірмелі материалдарды қолдану, қоршаған орта туралы түсініктерін кеңейтіп, шағармашылық ойлау қабілеттерін дамытады. Сөйлеуді дамытуда мәтінді тыңдау мен ойлана отырып, қарапайым қорытынды жасауға алып келеді. Табиғатта бақылау жасап, түрлі зерттеу тәжірибелері мен жобаларынан кейін жүйелі тұрғыда бейнелі кітаптарды пайдаланып талқылау, үлестірмелі материалдар арқылы алған білімдерін бекітуде, оны терең түсінуге көмектеседі. Сонымен қатар бейнелі кітап мен үлестірмелі материалдарды қолдана отырып, тікелей бақылау мүмкін емес тақырыптарды түсіндіруге мүмкіндік береді.

Сурет – 4 Үшінші зерттеу сұрағына қатысты «Кодтар сегменті»

Қорытынды. Мектепке дейінгі кезеңде бала бойында бастапқы экологиялық ойлау мен сана қалыптасады. Сондықтан мектепке дейінгі экологиялық білім беру баланың экологиялық мәдениетін ғана қалыптастырмайды, ол баланың әлеуметтік-эмоционалдық және танымдық дағдыларының дамуына ықпал етеді. Осыған орай зерттеу мәселеміз экологиялық мәдениетті тұлғаны қалыптастыруда педагогикалық ықпал етуші факторлар мен тиімді әдіс-тәсілдерді анықтау болды. Мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім мен тәрбие берудің тиімділігі ең алдымен күнделікті іс-әрекетіндегі нақты тәжірибеге және білім беру ортасына байланысты екендігін түсініп отырмыз. Мектеп жасына дейінгі кезеңде экологиялық білім беру арқылы өмірде экологиялық мәселелерге қатысты сын тұрғысынан ойналана алатын, шешім қабылдайтын, жауапты тұлға тәрбиелеу.

Курсабаев және Сайдахметов (2026) экологиялық тәрбиелеуде түрлі іс-шараларды жүйелі жүргізу – алған білімді нақты тәжірибе игілігіне айналуына түрткі болатынын қарастырды. Экологиялық білім беруге бағытталған іс-шараларды жасыл технология арқылы жүргізу қажеттіліктерінің маңызы зор деп санайды. Оны өнімдерді өңдеудегі еңбек: тыңайтқыш алудағы вермифтехнология, жылыжайдағы шаруашылық; ғимарат ішіндегі еңбек: гидропоника, оранжерея, Micro Green жобаларын ұйымдастыру деп екіге бөліп қарастырады.

Бірінші зерттеу сұрағымыз бойынша тақырыптық талдау барысындағы «эко жоба», «Жасыл балабақша» ұғымдары экологиялық білім берудің тек түсіндіру немесе ақпарат беру деңгейінде қалмау керектігін көрсетіп отыр. Бала табиғатты қорғау, бақылау, күтіп-баптау, үнемдеу сияқты дағдыларды күнделікті тәжірибе арқылы меңгергенде ғана экологиялық құндылықтар тұрақты қалыптаса бастайтынын түсінеміз. Мектепке дейінгі ұйымдағы экологиялық білім мен тәрбие жүйелі түрде баланың күнделікті өмір салтымен сабақтасқанда ғана оның тәрбиелік ықпалы күшейеді екен.

Екінші зерттеу сұрағымыз бойынша тақырыптық талдау барысында «сыни ойлау» және «жауапкершілік» экологиялық мәдениет негізін құрылымдаушы үш негізгі компонентті (білім, сана-сезім, іс-әрекет) өзара байланыстырып, оның өзегіне айналып отыр. Мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениет негізін қалыптастырушы ішкі фактор ретінде қарастырсақ болады. Бұл жаста балалардың экологиялық мәселелерді қабылдап қана қоймай, ойланып, салыстырып, байланысын түсінетініне алатынын байқап отырмыз. Сондықтан мектепке дейінгі экологиялық білім беруді жасерекшелігін ескере отырып, қызықты ойын, мақсатты бақылау, шығармашылыққа бағытталған жобалар негізінде ұйымдастыру тиісті экологиялық мәдениет көрсеткішіне жетуге мүмкіндік береді.

Үшінші зерттеу сұрағымыз бойынша балаларға экологиялық мазмұндағы ғылыми танымдық суретті кітаптар, үлестірмелі материалдарды қолдану, қоршаған орта туралы түсініктерін кеңейтіп, шағармашылық ойлау қабілеттерін дамытады. Табиғи материалдар мен түрлі ойын ресурстарын жүйелі қолдану мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудың тиімді педагогикалық әдіс-тәсілдері ретінде қарастырылады. Зерттеу қорытындысы осы бағыттың нәтижелі болуы үшін балабақшадағы экологиялық білім беру мазмұнына, күнделікті оқыту және тәрбиелеу үдерісіне, балалардың жас ерекшелігіне сай тәжірибелік, ойын және зерттеушілік іс-әрекеттерімен толықтырылуы тиіс.

Van et al., (2025) экологиялық эмпатияны қоршаған ортаға мейірімділік көрсетудегі моральдық қабілет деп сипаттайды. Қоршаған ортаға деген ізгілік қарым-қатынас пен қоршаған ортаға деген немқұрайлылық эмпатияның екі тарапының айырмашылығы деп көрсетеді. Lambert (2024) экологиялық эмпатияны адамның өзіндік тәуелділігін *түсіну* және табиғатқа деген *көзқарасы* деп сипаттап, оның осы екі негізгі компоненттен тұратынын анықтады. Сондықтан экологиялық эмпатиялы тұлға қалыптастыруда мектеп жасына дейінгі кезең өзіндік маңыздылығымен ерекшеленеді.

Алғыс білдіру. Мақала «Жас Ғалым» мемлекеттік жобасы (ЖТН АР25795211 «Жасыл балабақша» тұжырымдамасы: мектепке дейінгі ұйымдарға интеграцияланған экологиялық білім беруді ендіру) бойынша гранттық қаржыландыру негізінде дайындалды. Осы ғылыми зерттеу жұмысына қаржылық қолдау үшін алғыс білдіреміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Алиева, А.Я. (2016). Формирование экологической компетентности у будущих специалистов в современной высшей школе [PhD диссертация]. Астана.
- Андреюк, Д., & Махиянова, Е. (2018). Эмпатия: нейрофизиологические механизмы и эволюционный смысл. Человек, (5), 29–39. <https://doi.org/10.31857/s023620070000724-3>
- Балаларды ерте дамыту институты (2022). Түрлі жас топтарында ойындарды ұйымдастыру және басшылық ету әдістемесі бойынша әдістемелік ұсынымдар. https://irrd.kz/old/sites/irrd.kz/uploads/docs/metodicheskie_razrabotki/2022/mr_29092022.pdf
- Балаларды ерте дамыту институты (2023). Мектепке дейінгі ұйым жағдайында балаларға экологиялық тәрбие беру: Әдістемелік ұсынымдар. https://irrd.kz/old/sites/irrd.kz/uploads/docs/metodicheskie_razrabotki/2023/07/mr_3107.pdf
- Балаларды ерте дамыту институты (2025). Мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың танымдық және зерттеу әрекетін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар. <https://irrd.kz/old/sites/irrd.kz/uploads/docs/2025/04/d-k1410.pdf>
- Балаларды ерте дамыту институты (2025). 2025–2026 оқу жылында Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі ұйымдары мен мектепалды сыныптарында тәрбиелеу-білім беру процесін ұйымдастыру туралы әдістемелік нұсқау хат. <https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/2025/08/d-k25.pdf>
- Бовина, И. (2020). Эмпатия: критический анализ и новые исследовательские перспективы. Культурно-историческая психология, 16(1), 88–95. <https://doi.org/10.17759/chp.2020160109>
- Горелов, А.А. (2009). Экология. Москва: КНОРУС.
- Жақупова, А. Ж., & Смагулова, Б.Б. (2025, 4 қараша). «Жасыл балабақша» жобасы: зерттеулер мен іске асыру тетіктері. Білім беру стратегиялары: Болашақ кадрларды даярлау: Қоғам қайраткері, ҚР ҰҒА академигі Серік Жайлауұлы Піраліевті еске алуға арналған III Халықаралық педагогикалық форумның жинағы (25–28 б.). Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.
- Курсабаев, М.К., & Сайдахметов, Б.С. (2026). Мектепте балалардың қоғамдық бірлестіктері арқылы экологиялық тәрбие жұмыстарын ұйымдастырудың этнопедагогикалық ерекшеліктері. Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Педагогика ғылымдары» сериясы, 1(89), 320–329. <https://doi.org/10.51889/2959-5762.2026.89.1.030>
- Қазақстан Республикасы Үкіметі. (2024, 31 қазан). Экологиялық мәдениетті дамытудың 2024–2029 жылдарға арналған «Таза Қазақстан» тұжырымдамасын бекіту туралы (№ 910 қаулы). <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2400000910>
- Манкеш, А.Е., Таубаева, Г.З., & Метербаева, К.М. (2024). Қазақстандағы мектепке дейінгі білім берудің теориясы мен тәжірибесі: Ұжымдық монография. «Ұлағат» баспасы.
- Сметана, В. (2025). Этические соображения и экологическая ответственность постчеловеческих технологий. Флаги науки, 7(30). <https://doi.org/10.37539/2949-1991.2025.30.7.013>
- Шілдебаев, Ж.Б. (2024). Экологиялық білім мен тәрбие берудің теориялық негіздері және әдістемесі. KEMEL KITAP.
- Creswell, J.W., & Creswell, J. D. (2018). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (5th ed.). SAGE Publications.
- Lambert, L. M. (2024). Ecological empathy: Relational theory and practice. Ecosystems and People, 20(1). <https://doi.org/10.1080/26395916.2024.2396919>
- Luo, J., Zhao, R., & Li, Y. (2025). The role of empathy training in promoting pro-environmental behavior: A comprehensive review. Frontiers in Educational Research, 8(9), 82–89. <https://doi.org/10.25236/fer.2025.080914>
- Van Zyl, L. (2025). Wonder and empathy in environmental ethics. South African Journal of Philosophy, 44(1), 4–16. <https://doi.org/10.1080/02580136.2025.2462436>
- Weber, R. (2021). Somatics: Practices toward developing environmental empathy. Avant, 12(2). <https://doi.org/10.26913/avant.2021.02.06>

References:

- Alieva, A.Ya. (2016). Formirovanie ekologicheskoy kompetentnosti u budushchikh spetsialistov v sovremennoy vysshey shkole [PhD dissertatsiya]. Astana.
- Andreyuk, D., & Makhyanova, E. (2018). Empatiya: Neyrofiziologicheskie mekhanizmy i evolyutsionnyy smysl. Chelovek, (5), 29–39. <https://doi.org/10.31857/S023620070000724-3>
- Balalardy erte damytu instituty. (2022). Türli jas toptarynda oindardy üiymdastyru jäne basshylyq etu ädistemesi boiynsha ädistemelik üsynymdar. https://irrd.kz/old/sites/irrd.kz/uploads/docs/metodicheskie_razrabotki/2022/mr_29092022.pdf
- Balalardy erte damytu instituty. (2023). Mektepke deiingi üiym jağdaiynda balalarğa ekologialyq tärbie беру: Ädistemelik üsynymdar. https://irrd.kz/old/sites/irrd.kz/uploads/docs/metodicheskie_razrabotki/2023/07/mr_3107.pdf
- Balalardy erte damytu instituty. (2025a). 2025–2026 oqu jylynda Qazaqstan Respublikasynyñ mektepke deiingi üiymdary men mektepaldy synyptarynda tärbieleu-bilim беру prosesin üiymdastyru turaly ädistemelik nüsqaу khat. <https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/2025/08/d-k25.pdf>

- Balalardy erte damytu instituty. (2025b). *Mektepke deiingi üiymdarda balalardyñ tanymdyq jáne zertteu äreketin üiymdastyru boiynsha ädistemelik üsynymdar*. <https://irrd.kz/old/sites/irrd.kz/uploads/docs/2025/04/d-k1410.pdf>
- Bovina, I. (2020). Empatiya: Kriticheskiy analiz i novye issledovatel'skie perspektivy. *Kulturno-istoricheskaya psikhologiya*, 16(1), 88–95. <https://doi.org/10.17759/chp.2020160109>
- Creswell, J.W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5th ed.). SAGE Publications.
- Gorelov, A.A. (2009). *Ekologiya*. KNORUS.
- Zhakupova, A.Zh., & Smagulova, B.B. (2025, November 4). “Zhasyl balabaqsha” zhobasy: Zertteuler men iske asyru tetikteri. In *Bilim beru strategialary: Bolashaq kadrlardy daırlau: Qoǵam qayratkeri, QR ÚǵA akademigi Serik Zhailauıly Pirálievti eske aluǵa arnalǵan III Khalyqaralyq pedagogikalyq forumynyñ zhinaǵy* (pp. 25–28). *Abai atyndaǵy Qazaq ulttyq pedagogikalyq universiteti*.
- Kursabaev, M.K., & Saidakhmetov, B. S. (2026). *Mektepte balalardyñ qoǵamdyq birlestikteri arqyly ekologialyq tárbiye jumystaryn üiymdastyrudyñ etnopedagogikalyq erekshelekteri*. *Abai atyndaǵy QazÚPU-dyñ Khabarshysy*. “Pedagogika gilymdary” seriasy, 1(89), 320–329. <https://doi.org/10.51889/2959-5762.2026.89.1.030>
- Lambert, L.M. (2024). *Ecological empathy: Relational theory and practice*. *Ecosystems and People*, 20(1). <https://doi.org/10.1080/26395916.2024.2396919>
- Luo, J., Zhao, R., & Li, Y. (2025). The role of empathy training in promoting pro-environmental behavior: A comprehensive review. *Frontiers in Educational Research*, 8(9), 82–89. <https://doi.org/10.25236/fer.2025.080914>
- Mankesh, A.E., Taubaeva, G.Z., & Meterbaeva, K.M. (2024). *Qazaqstandaǵy mektepke deiingi bilim berudiñ teoriasy men tájiribesi: Újymdyq monografiya. Úlaǵat baspasy*.
- Qazaqstan Respublikasy Úkimeti. (2024, October 31). *Ekologialyq mádenietti damytudyñ 2024–2029 jyldarǵa arnalǵan “Taza Qazaqstan” tújyrymdamasyn bekitu turaly (№ 910 qauly)*. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2400000910>
- Shildebaev, Zh. B. (2024). *Ekologialyq bilim men tárbiye berudiñ teorialyq negizderi jáne ädistemesi*. KEMEL KITAP.
- Smetana, V. (2025). *Eticheskie soobrazheniya i ekologicheskaya otvetstvennost postchelovecheskikh tekhnologiy*. *Flagman nauki*, 7(30). <https://doi.org/10.37539/2949-1991.2025.30.7.013>
- Van Zyl, L. (2025). Wonder and empathy in environmental ethics. *South African Journal of Philosophy*, 44(1), 4–16. <https://doi.org/10.1080/02580136.2025.2462436>
- Weber, R. (2021). *Somatics: Practices toward developing environmental empathy*. *Avant*, 12(2). <https://doi.org/10.26913/avant.2021.02.06>

IRSTI 14.23.09

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2026.91.3.035>

Omarbekova F.,^{1*} Kyrykbayeva U.,¹ Mehmet Akif Sözer²

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

²Gazi University, Ankara, Turkey

ASSYK-BASED PLAY FOR PRESCHOOL ORAL LANGUAGE AND SYLLABLE AWARENESS

Abstract

This study examines a pedagogical technology for preschool speech development based on the traditional Kazakh Asyk game (assyk-based game intervention). The aim was to determine whether the integration of structured Asyk game activities into speech development sessions improves pronunciation accuracy and syllable awareness among preschool children. The participants were 50 children aged 3–6 years (29 girls and 21 boys) enrolled in middle, senior, and preparatory groups of a preschool institution in Almaty, including children with diverse levels of speech development and special educational needs.

The intervention was implemented over one academic year and incorporated Asyk positions (*zhatystar*) as visual representations, rhythmic–syllabic tasks using colored Asyk pieces, speech games focused on verbalizing actions, and motor and sensorimotor components supporting speech engagement. Children’s pronunciation and syllable awareness were assessed before and after the intervention using level-based scales (low, medium, high).

Post-intervention results demonstrated a substantial increase in the proportion of children achieving medium and high pronunciation levels (from 30.0% to 74.0%), as well as improvements in syllable awareness (from 80.0% to 92.0%). The findings suggest that the proposed assyk-based game intervention represents an effective culturally responsive game-based approach for supporting oral speech development and early literacy precursors in preschool education.

Keywords: early childhood education, oral language development, game-based learning, «Asyk» game, culturally responsive pedagogy, syllable awareness.